

Voorwoord

Als er één rechtsgebied is dat zich de afgelopen tien jaar razend-snel heeft ontwikkeld is het wel het internationaal strafrecht. Een onderdeel daarvan staat in deze aflevering van *Justitiële verkenningen* centraal: de berechting van oorlogsmisdrijven, genocide en misdrijven tegen de menselijkheid door internationale en geïnternationaliseerde straftribunalen. De oprichting van het Internationaal Straftribunaal voor Voormalig Joegoslavië (ICTY) in 1993 blijkt achteraf het begin te zijn van een nieuwe trend. Andere ad hoc-tribunalen voor Rwanda, Kosovo, Oost-Timor, Sierra Leone, Bosnië en Cambodja volgden. Door de vele ervaring die inmiddels is opgedaan zijn ook de vragen en problemen rond internationale strafrechtspleging veranderd. Er is kritiek op de hoge kosten, op de selectiviteit van vervolgingen, er bestaan twijfels over de effectiviteit van de rechtspleging en zorgen over de geringe betrokkenheid uit de landen die het strijdtoneel vormden. Afgelopen april ging de dood van de voormalige Joegoslavische president Milosevic in zijn Scheveningse cel nog gepaard met een golf van kritiek op het tribunaal in Den Haag. In de artikelen komen deze kwesties ruimschoots aan de orde.

De geschiedenis van de internationale strafrechtspleging is betrekkelijk jong. De allereerste poging om een internationaal straftribunaal op te richten dateert van 1919. Toen werd in het Verdrag van Versailles bepaald dat er een strafhof moest komen ter berechting van onder anderen de Duitse keizer Wilhelm II. Dat mislukte, deels door de weigering van de Nederlandse regering om de keizer uit te leveren. In 1937 werd tijdens een anti-terrorismeconferentie in Genève overeenstemming bereikt over de oprichting van een permanent internationaal strafrechtelijk hof, maar in geen enkel land kwam het tot ratificatie van het verdrag. Na de Tweede Wereldoorlog stelden de geallieerden de internationale militaire tribunalen van Neurenberg (1945-46) en Tokio (1946-48) in. De snelle en voortvarende werkwijze van deze tribunalen was mogelijk omdat ze goeddeels zelf de procedure en het geldende bewijsrecht konden bepalen. Omdat hier de 'overwinnaars' de 'verliezers' berechtingen valt overigens te betwisten of er destijds wel sprake was van waarlijk 'internationale' tribunalen. Bestond er kort na de oorlog nog consensus over de oprichting van een permanent internationaal straf-

hof, met het uitbreken van de Koude Oorlog bleef daarvan weinig over. De verdere ontwikkeling van de internationale strafrechtspleging stokte. Wreedheden begaan tijdens onafhankelijkheids- en burgeroorlogen, of bijvoorbeeld tijdens de dictatuur in Argentinië en Chili bleven zo onbestraft. Wel werden in deze periode genocide, marteling en misdrijven tegen de menselijkheid bij internationaal verdrag verboden.

Kort na de val van de muur werd het oude idee van een permanent internationaal strafhof weer leven ingeblazen met de oprichting van een VN-commissie die de mogelijkheden voor een dergelijk tribunaal zou gaan onderzoeken. Dit zou uitmonden in het Statuut voor de oprichting van International Criminal Court in 1998, ofwel het Verdrag van Rome. De weigering van de Verenigde Staten (maar ook van China en Israël) om het verdrag te tekenen en de actieve Amerikaanse pogingen het ICC te marginaliseren hebben veel aandacht gekregen. De Amerikaanse houding illustreert de moeite die staten hebben een deel van hun rechtsmacht op te geven en het risico te lopen internationaal in de beklagdenbank te belanden. De oprichting van de tribunaal voor voormalig Joegoslavië en Rwanda begin jaren negentig geschiedde op basis van VN-resoluties. Hoewel Milosevic de VN het recht betwistte een dergelijk tribunaal in te stellen, kunnen de moderne tribunaal bogen op een grotere legitimiteit dan die van Neurenberg en Tokio. Het is immers de gehele internationale gemeenschap die tegenover de plegers van internationale misdrijven staat.

Het eerste artikel, geschreven door Sluiter, gaat in op de pioniersrol van het Joegoslavië Tribunaal. Dit heeft een zodanig omvangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het internationale strafrecht, dat inmiddels gesproken kan worden van een 'systeem' van internationaal strafrecht met eigen algemene beginselen. Desondanks is er ook veel kritiek. Rechtsregels zijn soms te haastig vastgesteld zonder voldoende rekening te houden met toekomstige ontwikkelingen. Ook hebben de rechters in sommige gevallen internationaal gewoonterecht foutief toegepast. Ten slotte het belangrijkste kritiekpunt: de ontwikkeling van het internationale strafprocesrecht in de vorm van een 'hybride' model heeft gefaald, wat moge blijken uit extreem langdurige processen.

Van den Herik evalueert de ervaringen met het Rwanda Tribunaal. Nu de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties de kwestie Darfur heeft verwezen naar het Internationale Strafhof (ICC) rijst de vraag

of het Rwanda Tribunaal als een voorbeeld kan dienen voor het ICC. Een meer algemene vraag is of dure tribunalen ver van het betrokken land dergelijke zaken moeten behandelen of dat bij voorkeur nationale rechtbanken vervolging instellen tegen de plegers van geweld. Betoogd wordt dat er zeer zeker nog een rol is weggelegd voor internationale straftribunalen en dat het Rwanda Tribunaal, ondanks de vele kritiek, een waardevolle exercitie was.

Deels als reactie op de bezwaren die kleven aan internationale tribunalen ('duur', 'ver-van-mijn-bed-show') zijn gemengde of geïnternationaliseerde tribunalen populair geworden voor de berechting van internationale misdrijven. Nollkaemper en Nouwen beschrijven de verschillende vormen van gemengde tribunalen met het doel inzicht te geven in de mogelijkheden ervan. Zij betogen dat de potentiële voordelen die gemengde tribunalen bieden, slechts kunnen worden gerealiseerd als aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan. Duidelijk wordt dat gemengde tribunalen geen panacee zijn, al was het maar omdat sommige problemen inherent zijn aan de vervolging van internationale misdrijven. De auteurs waarschuwen dan ook voor overspannen verwachtingen.

Vervolgens is er aandacht voor de verschillende partijen die bij internationale straftribunalen betrokken zijn. In het artikel van De Vlaming staan de daders centraal. De auteur belicht de voorlopige resultaten van een casestudy van (ex-)Joegoslaven afkomstig uit het westelijke Bosnische district Prijedor die door het Joegoslavië Tribunaal zijn veroordeeld wegens massale geweldpleging in de periode 1991-1995. De vraag wordt gesteld of de motieven van deze groep passen in bestaande historisch-sociologische verklaringen voor het oploeiend geweld, zoals de ondergang van de Joegoslavische republiek en de daaropvolgende zoektocht naar een nieuwe identiteit. De Vlaming concludeert dat de oorlogsmisdrijven gepleegd door leden van het plaatselijke politieke kader lijken voort te komen uit pure machtswellust. Tegelijkertijd werden veroordeelden uit de lagere kaders, zoals kampbewakers, beïnvloed door de dynamiek en de afbraak van normen binnen een kleine sociale gemeenschap zoals een detentiekamp.

Deels vanuit het gezichtspunt van de verdediging gaat Knoops in op de onderbelichte, maar voor de internationale strafrechtspraak essentiële medewerking van staten aan internationale tribunalen. De auteur analyseert de invloed van het principe van 'equality of arms' op medewerking van staten. Ook worden de belangen bespro-

ken die gemoeid zijn met een eerlijke toepassing van het beginsel, in het bijzonder die van de verdediging in het internationale strafproces. Bij een verzoek tot het overdragen van bewijsmateriaal laten staten zich niet alleen leiden door rechtsregels en internationale (verdrags)verplichtingen maar ook door de politieke realiteit en opportuniteitsoverwegingen. Knoops stelt dat het verticale, supranationale ICTY-model betere garanties biedt voor inwilliging van rechtshulpverzoeken dan het ICC-model, waarbij staten als verdragspartij een gelijkwaardiger positie innemen ten opzichte van het tribunaal. Desondanks blijkt dat ook in het verticale model de verdediging veelal nul op request krijgt als deze het betrokken tribunaal verzoekt om tegen een staat een 'binding order' uit te vaardigen ter verkrijging van bewijsmateriaal.

Vervolgens kijken we naar de positie van slachtoffers in de internationale strafrechtspiegeling. Meest opmerkelijk is de rol die slachtoffers bij het permanente Internationale Strafhof (ICC) toebedeeld hebben gekregen, zo laat Verrijn Stuart zien in haar bijdrage. Terwijl hun rol bij de ad hoc-tribunalen beperkt bleef tot die van getuige, hebben zij bij het ICC het recht om hun opvattingen en zorgen te berde te brengen, getuigen te horen, documenten in te zien en schadevergoeding te eisen. De auteur concentreert zich op de vraag hoe deze formele rechten in de praktijk zouden kunnen worden gerealiseerd. Zij laat zien dat over de hoofden van de slachtoffers heen een bittere strijd wordt uitgevochten tussen rechters en aanklagers over de vraag wie in welke fase van het proces de beschikking krijgt over belangrijke informatie.

In het laatste artikel van het themagedeelte staan de overlevers van massaal geweld centraal en hun opvattingen over gerechtigheid. De auteur, Pouligny, laat zien dat hun percepties uitermate kunnen verschillen van hetgeen de 'internationale gemeenschap' onder gerechtigheid verstaat. Individuele, subjectieve ervaringen kleuren sterk de opvattingen over de wijze waarop massale geweldsmisdrijven uit het verleden zouden moeten worden afgehandeld en visies op hervormingen en wederopbouw. Bij de toepassing van overgangsjustitie en de wederopbouw van een land zou met deze aspecten meer rekening moeten worden gehouden. De auteur geeft suggesties om deze dimensies beter te integreren in de rechtspiegeling en voor verder onderzoek daarnaar.